

The Byzantine Hellene

Angelov, Dimiter. (2019). *The Life of Emperor Theodore Laskaris and Byzantium in the Thirteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press. str. 460

Мила Поповић

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет

У издању Cambridge University Press 2019. године објављена је књига *The Byzantine Hellene - The Life of Emperor Theodore Laskaris and Byzantium in the Thirteenth Century*, аутора Димитрија Ангелова. Аутор је на Првом међународном онлајн сајму књига у Единбургу истакао да је увијек био фасциниран читањем жанра биографије, да је кроз њу видио могућност да се истрича иррича, сагледа историјска позадина, осветли мисаони свијет личности коју описује и разумије његов ум. Књига говори о никејском цару Теодору II (1254-1258) и династији Ласкарис која је владала Никејским царством успостављеним у Малој Азији након пада Цариграда у руке крсташа 1204. године.

Аутор је у Уводу поставио циљ писања дјела, дао преглед извора и литературе коју је користио и навео изазове са којима се сусретао током писања. Како сам аутор истиче, Теодор Ласкарис је припадао веома малом броју појединаца који су оставили запис о свом животу. Аутор је

примијетио да догађаје можемо да видимо очима очевица што му је представљало изазов писања дјела. Теодорови списи обухватају различите жанрове што је аутору послужило као основа за реконструкцију његовог живота и продирања у његов мисаони свијет. Међутим, како сам аутор наводи, писање биографије Теодора Ласкариса било би немогуће без анализе других савремених византијских наративних и документарних извора. Византијске изворе допуњују документарни извори, латинске, селџучке, јерменске, бугарске и мамелучке провенијенције. Аутор је на крају увода дао и преглед значајније литературе.

У првом поглављу, које носи назив *Византија у изнанасиву* објашњено је поријекло породица Ласкарис и Ватац, којима је припадао цар Теодор II. Нарочито су наглашене родбинске везе Ласкариса и Ватаца са владарским династијама Комнина и Анђела. Након тога аутор је дао преглед догађаја који описују судбину

Теодора I Ласкариса (1205–1221) и његове породице у вријеме освајања Цариграда од стране Латина 1204. године; формирање нових држава на територији срушеног Византијског царства, са посебним акцентом на оснивање Никејског царства и успостављање власти. Ово поглавље даје занимљиве информације о византијској аристократији и формирању политичке елите XIII и XIV вијека. Поглавље се завршава представљањем новог међународног поретка који се одликује брзом промјеном политичких савеза.

Друго поглавље има симболичан наслов - *Светија земља, мајка Анадолија*. Овдје је описано просторно и географско окружење, односно земља у којој је принц Теодор II Ласкарис рођен, одрастао и којом је владао. Аутор је нагласио повезаност Теодора са својом домовином коју сам у својим списима назива *вољена земља, светија земља и моја мајка Анадолија* и указао на велики утицај који је она имала на живот будућег цара.

Опис Теодоровог дјетињства дат је у трећем поглављу које се назива *Одгојен сам као обично царско дијете*. Овдје је дат опис догађаја који говоре о смрти Теодора I Ласкариса и рођењу Теодора II Ласкариса, као и унутрашњим сукобима његовог оца Јована III Ватаца (1221–1254) са којима се сусрео док није успио да се учврсти на власти. Проучавајући Теодорова дјела аутор је закључио да је он као једино дијете својих родитеља одрастао у љубави породице као послушан син. Бити одгајан као царско дијете подразумевало

је одрастање у женским просторијама раскошне царске палате. Из Теодорових писама је закључено да је васпитан у хришћанском духу. У току одрастања посматрао је оштре разлике у социјалном статусу становништва, што је касније утицало на формирање става да племство не значи породично поријекло већ добро хришћанско понашање укључујући осјећај друштвене одговорности богатих према сиромашним.

Четврто поглавље, које се назива *У њојрази за учењем*, посвећено је прије свега младости и образовању Теодора Ласкариса. Ово поглавље се заснива на текстовима самог Теодора, које је аутор марљиво проучио и из којих је исцрпио информације о периоду владаревае адолесценције. Аутор је уочио два догађаја која су чинила прекретницу у животу младог Теодора: именоване његовог дворског учитеља и заруке са страном принцезом. Склапање брака са ћерком бугарског цара Јована Асена II (1217–1241) аутор је видио као један од најважнијих догађаја из живота младог Теодора. Иако је брак склопљен из политичких разлога, што је било уобичајено у кругу владарских породица, односи супружника су били пуни љубави и разумијевања. Поседна пажња је посвећена Теодоровом образовању, које је подразумевало војну обуку, вјежбе физичке издржљивости, дискусију са генералима, упознавање са законима и изучавање наука. Био је мотивисан да се претвори у мудрог монарха, а велики владари су углавном имали и велике филозофе за учитеље. Млади

принц је такав однос изградио са ученим Нићифором Влемидом. Тај однос је аутор ове биографије реконструисао на основу Теодорових писма упућених Влемиду. И поред њихових различитих природа и често супротстављених мишљења, Теодор је Влемида сматрао за човјека одговорног за његово интелектуално формирање. Он је за њега био више од ментора и учитеља, те га је називао духовним водичем, интелектуалним савјетником, утјешитељем у тузи и другим оцем.

Поглавље *Дијељење власџи* говори о Теодоровом животу и учешћу у управљању државом заједно са оцем четрдесетих година XIII вијека. Аутор је примијетио да су отац и син поменути заједно у уговору као представници Никеје. Анализирајући овај помен, аутор је закључио да је млади Теодор имао значајну улогу у управљању Никејским царством заједно са оцем. Да би боље освијетлило овај кључни аспект Теодоровог живота, аутор је користио његове списе, писма и печате. Подјела дужности између старијег и млађег цара био је знак изазова са којим се суочавала Никеја у вријеме промјена изазваних Монголском инвазијом. У овом периоду Теодору је умрла мајка Ирина. Женидбу цара Јована III Ватаца са ћерком Фридриха II Хоенштауфовца (1220–1250), десетогодишњом Констанцом, аутор је сагледао у ширем историјском контексту збивања на Балкану и у Европи. У току војних кампања у европском дијелу никејског царства, Јован Ватац је оставао сина да управља Анадолијом.

На крају поглавља описује се Теодоров допринос унутрашњем напретку државе у вријеме док је владао као савладар свог оца цара Јована III Ватаца. Подржавао је оца у спровођењу пољопривредне, економске и образовне политике, а његова путовања су имала циљ побољшања ефикасности владе.

У шестом поглављу које носи назив *Пријатељи, непријатељи и њолишика* сагледан је Теодоров однос са људима око себе, из чега се осликава његов карактер. Његово мишљење је било да љубав правих пријатеља надмашује љубав сродника, а да су родбинске везе представљале само опасност за стицање права побуне против централне власти. На основу проучавања Теодорових списа, аутор је закључио да је Теодор на пријатељство гледао као на основну људску вриједност, а у својим пријатељима је налазио духовну подршку за постизање доброг и уравнотеженог постојања. Ова концепција се нарочито осликава у његовој расправи о улози пријатељства у друштву коју је упутио свом најбољем пријатељу Георгију Музалону. О блиском односу ове двојице људи свједоче писма која су размијењивали. Теодор је Музалона описао као човјека племенитог духа, и на његовом примјеру објаснио да племство треба да се огледа у карактеру, а не у поријеклу. Овдје је описан и посебан однос који је Теодор имао са Акрополитом, његовим пријатељем и учитељем са којим је водио филозофске расправе. Неодобравајући тјелесна задовољства, млади цар је дјежао

од материјалног свијета и више се окретао ка духовном, што је имало за циљ и организовање дружења двору на којима се више бавило музиком и књижевношћу.

У седмом поглављу, *Хелена и Амбасада маркиза*, представљена су два важна догађаја за живот Теодора која су знатно утицала на његове мисли и понашање. Један од њих је изненадна смрт његове жене Елене 1252. године. Туговање након смрти Елене оставило је велике посљедице на његово духовно стање. У овом периоду написао је десет есеја под називом „*Морални комади*“ у којима је говорио о пролазности живота и презиру према свим материјалним стварима, а утјеху је нашао у окретању ка писању и духовном стварању. Аутор је детаљно описао ратове који су вођени на Балкану у циљу ширења граница Никејског царства, као и Ватацове дипломатске потезе са Латинима, Турцима Селџуцима, Монголима и посебно са царем Фридрихом II и папом Иноћентијем IV. Теодор је преузео главну улогу у преговорима са Западом у одсуству његовог оца у Европи. Као изасланик цара Фридриха II у Никеји се нашао Бертхолд од Хохенбурга. Захваљујући интелектуалној размјени током Бертхолдове амбасаде и даровања значајне колекције књига од стране Ватаца и његовог наслиједника Теодора, Запад се упознао са интелектуалном својином Истока, и у томе је аутор видио највећи значај ове посјете.

Уводни дио осмог поглавља које носи назив *Једини ромејски цар*

бави се догађајима од повратка цара Јована Ватаца са Балкана до његове смрти. У овом поглављу приказан је и детаљан опис ратова које је никејска војска водила на Балкану и у Малој Азији, сукоб Теодора са истакнутим генералима који су завршили њиховим отпуштањем из службе и преговори са папом Иноћентијем IV. Анализирајући Теодорова писма, аутор је закључио да су описи Бугара са којима је ратовала никејска војска пуни стереотипа. Из преговора са изасланицима папе, аутор је констатовао да је Теодор показао одређени ниво познавања тринитарне доктрине. Освајања у Малој Азији и на Балкану 1256/57. и склапање мировних споразума повољних за Никејско царство представљали су врхунац Теодорове владавине. Димитрије Ангелов је доказао да су нетачне претпоставке да је цар намјеравао да распусти најамну војску. Његов циљ је био само измјена равнотеже у војсци појачавањем трупа домаћих војника. Сукоб Теодора са аристократијом је ескалирало у последњем периоду његовог живота. Аутор дјела се подробно бавио проучавањем Теодорове болести и закључио да не постоје никакви докази да је Теодор боловао од епилепсије или психолошког поремећаја како су сматрали старији византолози предвођени Карлом Крумбахером. Према симптомима које Теодор описује у писму упућеном Влемиду, аутор претпоставља се да би то прије могао бити рак мозга, кичме или плућа. Пред крај живота Теодор је сина Јована тестаментом именовано за наслиједника,

а свог најбољег пријатеља Георгија Музалона за регента. Преминуо је у палати у Магнезији 1258. године са 36 година живота.

У деветом поглављу које се назива *Филозоф*, аутор представља мање познату страну Теодора II Ласкариса и закључује да је цар дао значајан допринос интелектуалном животу његовог доба. Овдје је осликан портрет Теодора Ласкариса кроз анализу његове мисли. На почетку поглавља се даје преглед ставова савремених научника који су се осврнули на Теодоров допринос филозофији и констатовали да је Теодор својом оригиналношћу отворио значајно поглавље у византијској мисли. Његова два главна филозофска дјела *Природно заједништво* и *Објашњење свијета* великим су дијелом дискусије о природи. Теодор II Ласкарис је природу видио као главну обједињујућу силу у свемиру и по мишљењу научника дао оригиналан допринос средњовјековној мисли јер се о заједници природе у античкој филозофској традицији није расправљало. Емпиријски начин размишљања за Теодора није било нужно експериментисање већ окретање ка посматрању и чулном искуству. Расправљајући о Тројству користио је дијаграмско резонување и нумерологију.

Последње поглавље књиге које носи назив *Зајворник хеленизма*, односи се на анализу Теодоровог схватања хеленског и ромејског идентитета. Теодор је своје поданике доживљавао као Хелене. Међутим хеленизам није искоријенио Теодоров осјећај за ромејство. Проу-

чавање писма и Теодорових говора води аутора ка закључку да је римски идентитет схватао као политички, који се односи на државност, док је хеленизам био претежно етничка и културна категорија. Теодорова разрађена концепција хеленског идентитета почивала је на три стуба: интелектуалној култури, географском простору и колективном сјећању, прожето живим духом прошлости, а остале компоненте попут језика, поријекла, крви, такође су биле важне.

У *Ейилоу* је аутор дао потпуну слику Теодора II Ласкариса. У првом дијелу дат је преглед догађаја од смрти цара Теодора до обнове византијске власти у Цариграду и учвршћења нове династије Палеолог на власти. Овдје је описано истријеђење његових политичких сарадника од стране новог цара Михаила VIII Палеолога (1259–1282), као и судбина његовог сина Јована који је на крају збачен са трона и ослијепљен. Најстарија Теодорова ћерка Ирина, која је била удана за бугарског цара Константина Тиха (1257–1277), није успјела да спаси брата страшне судбине. Аутор је такође описао и судбине царевих ћерки Теодоре, Евдокије и треће анонимне. Захваљујући Теодоровим ћеркама, у Европи су се дуго времена очували изданци династије Ласкариса, о чему данас свједочи и материјално наслијеђе. У другом дијелу епилога аутор је на основу поређења различитих врста извора сумирао позитивне и негативне карактеристике цара Теодора и из више углова дао опис његове цјелокупне лично-

сти. Аутор је закључио да је књижевна и филозофска продукција Теодора Ласкариса његово најмоћније наслијеђе које нам данас пружа најбољи начин да разумијемо његов сложени лик. Аутор описује Теодора као креативног и интелигентног човјека, док га његова дјела карактеришу једним од најзанимљивијих историјских фигура средњег вијека. Али се ипак скреће пажња да његов лик не треба идеализовати јер је имао и тамну страну свог карактера што се осликава у његовом некад насилном понашању.

Биографија Теодора II Ласкариса историчара Димитрија Ангелова има вишеструк значај за савремену византологију. Аутор је поставио проблеме који су га заокупљали

током писања студија и коментаришао методолошка питања у вези са датирањем писама и дешифровањем идентитета прималаца. Ангелов је током писања дјела константно упућивао читаоце на научне студије које се баве датом проблематиком и прихватао резултате најсавременијих истраживања. Кроз биографију цара Теодора II аутор је дао слику друштва Никејског царства у XIII вијеку и реконструисао сплет историјских околности на источном Медитерану, Анадолији и Балкану у тринаестом вијеку. У истраживању је коришћен модеран приступ историјске анализе и на један занимљив начин сагледан живот никејског цара Теодора II у ширем историјском, географском и друштвеном контексту.